

МАЩАБИ НА ПОЕТИЧЕСКАТА ЛИЧНОСТ

ЗЛАТКО ТАСЕВ

Всяко духовно съприкосновение с мигновената и трайната красота на истинската поезия, с експлозивната сила на лиричeskото слово е незабравимо преживяване, което оставя за дълго следи в нашата памет, извисява душевността ни, прави ни по-добри и сърдечни, дарява ни ново емоционално познание за света, в който живеем. Неизчерпаеми са възможностите на лириката, в която всеки ред приканва към общуване, което всъщност не е прекъсвало никога за хора с чувствителни души и несекващи духовни пориви. Словото е трепетно отношение към живота, то е позиция, откровение, граждански призив за достойно самоосъществяване в името на обществото, повик за повече идеализъм. Така стихът е интимен резонатор на най-съкровнените вълнения на човешката личност през времето, художествен отклик на най-съществените страни от живота.

Когато искаме да си обясним творческото дело на наш съвременник, ние сме любопитни не само към естетическата му палитра, но и към съкровнените импулси, които движат неговото собствено развитие. Георги Джагаров е от тези съвременни поети, които с основание вълнуват нашите чувства и въображение. Неговата творческа личност се откроява в съвременната ни лирика с неповторимата си индивидуалност и художническа визия. Неизменно ни грабват органичността на поетическия му свят, характерната поривност, единството на естетическия и обществен идеал. В много отношения творчеството на този наш художник, гражданската му позиция като творец могат да бъдат и са пример за подражание. Неслучайно някои от съвременните ни лирици схващат и изповядват тази връзка с идейно-художествения свят на поета.

Ала крупните черти на творческата му индивидуалност виждаме отразени преди всичко в пълнокръвната същност на поезията-изповед, съзираме ги в изпълнената с борбена страст драматургия, чрез която творецът се бори пак за тържеството на своя идеал, за съхраняване на неговата чистота и дълговечност. Белега на тази оригинална съвременна чувствителност виждаме и в съворената с всеотдайност и горещина на чувството есеистика и публицистика, с нейния граждански и народностен ангажимент. Години ни делят от излизането на „Моите песни“, „Лирика“, „В минути на мълчание“, като не включваме избраните му, антологични стихосбирки, които поетът съставя с много възискателност, но времето не е в състояние да хвърли своята патина върху творбите. И ние виждаме как, проверена през годините, тази поезия не заглъхва в своя интимен порив, а зазвучава с нова сила — едно от сетните доказателства, че имаме среща с истинска, пълноценна в своята естетическа завършеност, ярка съвременна лирика.

Със своите стихове от „Моите песни“ Георги Джагаров пресътвори образа на бореца за социални правдини, който се чуждее от монументално-студения, граничен, едромашабен във външните си проявления, но схематичен по своята същина образ, намерил отражение в толкова много стихотворения, създадени през времето

на култа. Авторът показва, че героят е също човек от плът и кръв, че неговите изживявания, неговите бурни чувства на омраза към враговете, неговият неутолим копнеж по простор и висини са по човешки топли и земни. Тръгвайки оттук, от нравствената и борческата устойчивост на личността, поетът неусетно налага у читателите усещането за неповторимата същност на революционера, за неговата коравина и стоицизъм:

Минават дни, минута по минута.
Светът е скрит зад плет от желяза.
Не знае милост битката печута.
Тежат куршуми в песента ми люта
и гняв трепери в моята съюза.

(„Битка“)

Още в тази стихосбирка проличава, че Георги Джагаров ще се утвърди като творец на полюсните изживявания. Колкото е гневлив към враговете, към тези, които помрачават дните на трудовия народ, колкото е безпощаден към палачите от затвора, толкова е любвеобивен към другарите, в обичта си към родното, към просторите, към хайдушкия Балкан, приютил толкова народни чеда. В цялата стихосбирка се чувства един особен драматизъм: роденият за полет е затворен между затворническите стени; роденият за простор и висини трябва да изтърпява трудната си съдба. Именно тази изострена класова конфликтност, това драматично състояние на лирическия герой са психологическите импулси, които подхранват виденията, разкриват човешката копнежност откъм нейната вътрешна страна и в същото време са носители на своеобразен революционен оптимизъм. В тези творби на отстояването въпреки мъченията ще срещнем истински синтези на мисълта и на чувството, релефност на възсъздаването, конкретност на възприятията и виждането, категоричност и полет на словото:

Две крачки напред и две встрани.
Подът е в лед скован.
Протегнеш ръце — напипваш стени.
Изправиш глава — таван.
А има широки-широки поля,
дълбоки реки,
планинско ехо,
небе
и плясък на птичи крила,
и пътища,
които водят далеко.

(„След разпита“)

Като основна и цялостна идея в тази стихосбирка — предвестник на априлското начало в нашата поезия — се налага идеята за подвига и героичната саможертва, която е изпълнена с човешки блясък и благородство, заредена с революционен оптимизъм. Неслучайно в строфите се мярка образът на Ботев, неслучайно като мото към „Любов“ стои стих от безсмъртния борец за национални и социални правдини. Впрочем не само в конкретните позовавания, а в цялостната идейно-нравствена, образно-творческа атмосфера се чувства това кореспондиране с поезията на поета-войвода. Разбира се, става дума за продължение на революционната ни традиция, иначе всичко е претопено през личното световиждане на съвременния ни поет — с оригинален подстъп към проблематиката и самобитен стил.

В стихосбирката „Моите песни“ Георги Джагаров е и изповеден лирик, и творец, който е погледнал на подвига и откъм неговата интимно-човешка страна. Тук съзираме и по-окупнени линии, и точна, релефна изобразителност. Авторът е пресътворил преживени, дълбоки лични чувства, но е пресъздал с особена лирико-

епическа широта реалността на класовата битка. Ето защо стихът е и драматичен, и леко разказвателен — стих, който се стреми да открие контурите на света и откъм неговата външна страна, така както е отразена в съзнанието на лирическия герой. В същото време — и в това е заслугата на поета — той проникна във вътрешния свят на личността, пресъздавайки микрокосмоса на човешката душа. Творецът прозря, че победите през времето преминават през душевността на човека, който движи прогреса. Съсредоточаването върху психологическите импулси на личността, върху характерологичните проблеми е факт от съществено значение, симптоматично доказателство за прозорливостта на поета, който предчувстваше априлското обновление, който бе изстрадал сам горчивата истина, че същността преминава през сърцето на човека, за да го обсеби цял, в противовес на студените култовски схеми за героя.

Началната стихосбирка е не само свидетелство за самобитния талант на своя автор, тя е не само предвестник за пролетното пробуждане след един догматичен период, но и своеобразно начало за нови търсения в поезията както за твореца, така и за съвременната ни поезия. Стихът, атмосферата от „Лирика“ и „В минути на мълчание“ е продължение на започнатото от „Моите песни“ и същевременно дооформяне на основните начала от самобитния художествен стил.

Ако се опитаме да видим в обобщен план жалоните на поетическото развитие, то не можем да не отбележим, че в „Моите песни“ виждаме маркирани редица страни от поетиката на твореца като конкретност, романтична одухотвореност, диалогичност, известна фабулност; тук съзираме заложили някои централни образи-символи, като например многостранния образ на природата, щрихи от нравствено-психологическия облик на личността в нейното достойно самоосъществяване във времето. Патосното начало, макар и в някои случаи видоизменено и приглушено, ще срещем на друго качествено ниво в новите стихосбирки със съответното задълбочаване на експресията, което вече е свързано с новата обществена проблематика, със зрелостта на перото и с развитието.

Да, несъмнено е, че тук са оказали влияние не само вътрешно-развойните процеси в лириката на твореца, но и цялостното развитие на съвременната поезия. Джагаров беше сред тези, които вървяха начело, той влияеше, но и нему влияеха; той се открояваше със своята оригинална гражданска лирика и в същото време заедно със своите събратя по перо приканваше и спомагаше за един друг поглед към личността, към нейната светая светих. Нарастването на личностното начало в поезията, засилването на нейния психологизъм и драматико-стилистична многостранност, на нейния хуманизъм и демократизъм виждаме отразени в „Лирика“ и „В минути на мълчание“ по най-ярък начин.

В този смисъл стихосбирката „Моите песни“ може да се схване не само като личен успех за своя автор, но и като своеобразен предвестник за ново отношение към естетическото. Двете последвали стихотворни книги са вече една реализация на пов-качествен етап; едно творчество, което по горещите следи на събитията сътворяваше своите песни. Неслучайно това са творби прями, откровени, категорични като човешки порив, като стремеж за извисяване и присъда над назадничавото. Ние не бихме разбрали много от творческия патос на лирика, ако не почувствуваме колко единен е в превъплъщенията, как се изгражда като поет със своя последователност, като творец, който е в непрестанен копнеж за собствено естетическо доусъвършенстване, реализирайки по неповторим начин вълненията на душата си. Творец, който остава верен на своята борбена същност и младост, на своето талантиливо начало. А това е факт, зад който се крие много. Георги Джагаров е от поетите, които отстояват неизменно схващанията си за хуманизма, за щастието на човека, който е красив и достоен тогава, когато е с активна жизнена позиция, със съхранени духовни пориви, когато се осъществява като обществен човек, неразделна част от общността на хората.

В периоди на обществено обновление, на преобразования и преустройство нараства ролята на човешката личност и на демократизма. Неслучайно стиховете на

Георги Джагаров, израснали в атмосферата на Априлския пленум, са с ярко открито лично и обществено начало. Те са естетически отзвук на едно бурно обществено развитие, на едно преустройство, което е набирало сили, за да даде своите плодове в обществен и културен живот. И в собствената си поезия, и в отношението към класиците, изпълнено с преклонение и възхита, и в приветствените думи към следовниците (статията „Здравей, поколение, младо и талантливо“) Георги Джагаров е едносъщен в своя гражданско-революционен и естетически порив.

Неспокоен творец, личност, която не е свикнала да премълчава, Джагаров се превърна в жива съвест в преломното време чрез динамиката на своето слово. Той възсъздаде битката с култовските порядки и норми, с остатъците на един остарял морал, с превъплъщенията на схематизма по неподражаем начин, явявайки се в началото на новите обществени процеси, на новите преобразования. В този смисъл поетът доказва единството на своя мировъзренчески и естетически идеал. Като изхожда от схващането, че при социализма главна цел е човекът, неговото щастие, който е извисен и спокоен тогава, когато е със съхранено достойнство, поетът изпя строфи, които с право се нарекоха сред най-доброто в нашата обществено ангажирана, гражданска поезия. Така както в своята начална стихосбирка авторът разкри съкровените, мъжествените струни на своята душа, така и в „Лирика“, и във „В минути на мълчание“ Джагаров е пределно искрен, автентичен поет; творец, който с достойнство носи своето призвание в света, в който живеем. Споменавам тези две стихосбирки едновременно не само поради това, че излизат в близко време, а тъй като при тях едва ли би могло да се открие някаква особена естетическа разлика — творецът е така единен в новите си художествени превъплъщения, продължил силните си начални изяви с естетически достижения, които разкриват облика му на поет с нравствена непримиримост; неуморен търсач на истината, певец на нашите радости и болки, съкровен ваятел на човешките чувства, творец, който направи от поетическото слово воюващо изкуство.

Бидейки патетичен, полемичен поет, в същото време авторът е сред онези наши художници, които се осъществяват на територията на драматичната човешка чувствителност, пресъздавайки многообразието на действителността. И при това Георги Джагаров в зрелия етап на своето поетическо развитие е без съмнение и хармоничен художник, творец, който има тънък усет за психологията на чувствата в разнolikата спирала на човешкото осъществяване. Той знае, че душевността на човека е сложна, че личността е носителка както на бурни обществени чувства, така и на интимна копнежност; изпълнена е и с тъжни размисли, и с тихи съзерцания; разкъсвана е от драматични въпроси и категорични питання. Човекът живее и сред природните тайнства, в кръговрата на сезоните; той е носител и на общ към родното, и на свято преклонение към миналото, към неговите достойни дела.

Чувствителен, пряк, болезнено раним; резонатор на обществените настроения на индивида, на съвременника, който желае да съхрани най-доброто, което идва от традицията, в същото време авторът привнася в стиха си някаква особена, психологическа мащабност. И тук проличава преди всичко усетът му за цялост. Както казахме, Джагаров не схваща личността на човека изолирано от цялото му житейско осъществяване, а иска да види чрез социалния характер на неговото преутвърждаване единството между думи и дела, мечти и живот. В художествения свят на Георги Джагаров има, съществува една завършеност, която идва от особеното му усещане за единство в човешкия живот. Оттук драматичният характер на Джагаровата лирика навремени се омокотява от усета му за цялостното духовно битие на човека — сред обществото, но и сред релефа на природното; в настоящия миг, но и в перспективите на бъдещето. Този реалистичен, но и дълбоко романтичен поглед към света, в който живеем, придава на строфите на поета, традиционен наглед, и една универсалност.

Ето защо стихосбирките на твореца не стоят застинали в годините на тяхното издаване, а заживяват наново в новия житейски контекст, защото в човешкото по-

веденне и нравственост, когато са доловени вярно и проникновено, има нещо трайно и извечно, нещо, което се повтаря във времето и не отшумява автоматично с неговото отричане като манталитет и морал, а е жиливо в преображенията си, в своите нови проявления. Разбира се, тези факти за повторителност на някои явления, на определен тип нравственост, на социално поведение сами по себе си не могат да обяснят трайното въздействие на една лирика. Това, че сенчестите страни на живота се възпроизвеждат наново, понякога с видоизменен облик, това, че малката правда продължава да съществува, че бюрократизмът е трудно изкоренимо зло, не е достатъчен факт, за да смятаме, че, отразени в дадено творчество, му осигуряват трайност. Съществено е художественото майсторство, съчетано с остър граждански поглед към съвременността; съществена е истината, която се проповядва, и как тя разкрива стереотипни ситуации в обществото. Съществени са перото, но и характерът на твореца, който знае кога да започне и кога да спре, който вижда своето призвание само в автентичното слово и не би подложил съвестта си на изпитания.

Бидейки всеотдайно вселена на човешките воли и чувства, съхранила в своите образно-творчески картини и нещо извечно и трайно, поезията е пряко ориентирана към определена обществена ситуация, без да остава в застиналите рамки на годините. Безспорно е, че един от несъмнените критерии за идейно-естетическата функционалност на поетическото слово е неговата поливалентност, умението на твореца отново да ни зарази с характерните си обществени чувства, особено във времена на подем, на обществена динамика и битка за преустройство, която е битка преди всичко за повече социализъм, за съхраняването на истински човешкото у човека, за мобилизиране на неговия творчески, бих казал, борчески потенциал.

Революцията продължава не само в сърцата и душите, но и в практическите дела на хората, и в този смисъл нашата класическа поезия, поезията на нашите съвременници не може да не участва непрестанно в стремежа за доусъвършенствването на човека, в копнежа му за осъществяване в сложния свят, в който живее. Новото революционно мислене ще роди нови личности, но само тогава, когато се вижда ясно революционната приемственост, когато се хвърли мост между близките и далечните времена; когато в диалектичното развитие на обществото се подхващат поуците за неща, изживени вече, и за стойности, които трябва да съживяваме и преоткриваме. В лукавите превъплъщения на бюрократизма, който е всъщност егоистичен, хипертрофирал, еснафски морал в действие, в многобройните самозараждания на тази безжалостна машина, която в своите попълзновения всъщност смля човешката индивидуалност, художниците, които възпяват човешкото у човека, които защитават хуманистичните и демократични принципи, са ни безкрайно нужни. В лицето на твореца ние виждаме духовен събеседник и съюзник в часовете на умора, разочарование и тъга, в мигове, когато трябва да мобилизираме цялата си същност за борба с недостойното. Изкуството на словото ни приканва към устойчивост, съприкосновявайки ни наново с неувяхващите стойности, като разкрива по естетически път истината за нещата, като ни пречиства, възраждайки наново цялото ни същество.

Обстоятелството, че творческата индивидуалност на художника обобщава, типизира най-съществени черти от социалната характерност на времето, го прави своеобразен властелин на всеобщите човешки чувства. Така е било в годините на развитието на лириката, навярно така и ще бъде. Историческият опит ни учи, че само този творец, който е съумял точно да долови чертите на историческата съвременност и ги е пресъздал по въздействащ начин, е осигурил трайност на своето слово. Поетите, тези най-верни изразители на човешките чувства, са нашият духовен спътник и другар през годините. Ето защо в истинската лирика съществуват перспективи, хоризонти. Така е и с лириката на Георги Джагаров. Може да се съжالياва, че в последните години той прибави малко стихотворения към своите антологични стихосбирки, но обстоятелството, че творбите му са творби за нашата социалистическа епоха, автентичен документ за определен период от време,

им придава някаква постоянна сила, защото тя отразява някои извечни веяния на епохата, защото е съкровено близка до индивида, до неговите човешки изживявания, защото е художествена.

Поезията на Георги Джагаров дава интересен материал за социал-психолога и естетика, за философа и литературоведа, пространни възможности за анализ и синтез не само поради своята универсалност и човечност, но и поради своя ненакърним оптимизъм. Авторът е в традициите на нашата революционна поезия от Ботев през Смирненски до Вапцаров. Макар че ще срещнем и строфи с драматичен оттенък, отново чувството на вяра във всепобеждаващата нравственост и истина надделява, отново ни поема на вълните си непомръкващият оптимизъм на автора. В това се крият също някои от трайните достойнства на Джагаровата лирика. Poleмична, страстно-целеустремена, наситена със заряда на едно многозвучно чувство, в същото време поезията на твореца ни държи пак в орбитата на романтичното, на идеалното. Това е лирика, която ни тревожи, но която подхранва нашата вяра; това е поезия, повик за преобразования, това е изкуство с поглед, обърнат към бъдещето. В духовното зрение и дълбочина, в перспективността, в това своеобразно прогнозиране и оптимизъм се крият някои от трайните черти на Джагаровата лирика.

Поезията на Георги Джагаров е пропита изцяло от ярката му творческа индивидуалност. Малко е да се каже, че тя е изповедна, нитимна кардиограма на поетическите му вълнения. Това е лирика изцяло искрена, земна, непосредствена, автентична. Когато четем неговите строфи, ние никога няма да се подразним от фалшиви нотки, от думи, казани напразно, от вариации на чувства, срещани другаде. Така всичко е лично, изживяно, дошло от живота, за да ни привлече по чудните закони на изкуството. Поетът ни поднася истини, които витаят около нас, за които сме се сещали, без да можем да ги изразим в съответната лаконична форма. Гражданската му отзивчивост ни трогва, тя е истински белег на таланта:

В душата ми отекват груби
и прости думи, но единствени,
Аз мога всичко да изгубя,
за да открия две-три истини.

Точно така е определил своята откровеност, спонтанността на своята поетическа реакция поетът. В тази негова способност синтетично да дефинира нещата, в това негово динамично неспокойствие се оглежда съдбовната сила на едно поетическо врещане.

Мотивът за истината, и то не каква да е, а за художествено претворената истина, преминава като основна идея в цялата поезия на твореца. Вярно е, че изключителна трудност за всеки честен художник представлява обстоятелството да бъде близко до действителността, че нерядко това е свързано с трудности не само от естетическо естество. Трябва така да се долови пулсът на настоящето, че човек да бъде житейски и творчески убедителен. Тук проличава и верността към призиването; проличава и гражданската смелост на твореца, неговата точна идейно-естетическа позиция. Трябва категорично да кажем, че именно в тази насока на поетическо самоосъществяване, именно в тази привързаност към настоящите проблеми на обществото, към въпросите, които чакат решение, се крие залогът за популярността на Джагаровата лирика. Човешката личност се бори за своята истина, която е и наша, тя разкрива най-съкровени кътчета на душата си, изповядва сърдечните си бури, разочарованията и подемите си, огряна от огъня на своя неспокоен темперамент, очарена от всепобеждаващата сила на пролетното размразяване. Понякога тази истина, е видяна и във философски аспект, с едно иносказание, което ясно говори за грубостта, силата, но и за устойчивостта и истината:

Ти стъпка, мили мой, тревата,
И мислиш, че я победи?

Но тя е жива на земята,
Дори по-жива отпреди.

Тя пие слънце, диша влага
и без да знаеш откъде —
към тебе мълок се протяга,
с рога зелени те боде.

(„Истина“)

Това стихотворение е финално в автентичното издание на първите три книги на поета, които съдържат, по изричното указание на твореца в срещата-разговор, истинския текст на стихотворните книги, с които трябва да се съобразяват изследователите. Вижда се какво голямо значение отдава лирикът на посоченото леко алегорично стихотворение. Истината е в основата на неговия поетически свят, на нея той е посветил много песни, някои от които имат немалка популярност, станали са любими творби за българския читател.

Когато четем лириката на Георги Джагаров, с основание ни занимава немаловажният, а същностен въпрос за взаимовръзките между поезия и реалност, за тяхното диалектическо взаимопроникване. Навярно Джагаров е от малцината наши поети, които така остро, сензитивно, релефно пресъздават черти от действителността. Това предава на поезията му не само реалистичен патос, но я сродява и с динамичния пулс на съвременността. В образно-естетическите картини на твореца фактите от живота са пресътворени, преродени, изстрадани; организирани творчески, те сякаш заживяват нов живот. Творческото учене на поета от нашата класика, която има в това отношение върхови образци, обичта му към световноизвестни имена, като Хименес, Назъм Хикмет, Леонид Мартинов, също са си казали думата. Но над всички стои яркият талант на автора, който е типичен представител на българската поетическа чувствителност. Творчеството на Георги Джагаров е не само продължение на традицията, и то откъм нейната борческа страна, а е едно непрекъснато воюване; поезия в действие, която назовава пряко и ясно нещата, приканва, мобилизира, зове.

Ето защо нерядко в неговата лирика ще срещнем и един друг мотив, който е централен, основен — мотива за щастие. Поетът не може да си представи осъществяването на човека независимо от преградите и тревогите, без мисълта за щастие. При Джагаров достойнството на човека, красотата на съществуването, непримиримостта към пречките в това отношение са основни двигатели на емоционално-експресивната му импулсивност. Колкото е непримирим към злото, толкова е щедър при възпяване на човешкото щастие като настояще, като перспектива, като бъдеще, като нещо, което е съгласувано със законите на естеството. Щастие то е видно във взаимопроникващи се проекции — на духовния, но и на обществения човек; на личността като индивидуалност, но и като природно същество. Маркираме тези проблеми, които смятаме да разгледаме по-подробно, защото те са съществени; стоят в сърцевината на лириката на твореца.

Проблемът реалност и литература ни изправя пред множество други естетически въпроси, като например въпроса за позицията. При Джагаров позицията е единна и ненакърнима. Тя произтича от безграничната му вяра в комунистическия идеал, в неговата непомръкваща чистота — такъв, какъвто е дошъл през времето, мобилизирал душите на милиони. Това обяснява непримиримостта на поета при срещата му с недостойното, с това, което лепне като ръжда върху идеала, видян от светлите умове на гениални теоретици, станал дело в революционната практика на човечеството. Именно тази вяра в настоящата и бъдещата реализация на мечтите мобилизира лирическият герой за битка срещу изкривената правда, именно тя е опората в бойките строфи, наситени с критичен патос. От позициите на идеала Георги Джагаров воюва с остатъците на един остарял морал; от позициите на идеала той воюва срещу култовщината и догматизма, които смразяват душите, изпълват

ги с разочарование и болка, нравствено обезсърчават хората, разединяват масите, което има остри последствия за градежа на делото.

Разбираме защо гражданските вълнения на твореца са така горещо искрени, така всеотдайни и борбени. Те представят една личност, която е не само отдалена на своята вяра, която се терзае, воюва, спори, но и една творческа индивидуалност, която намира винаги верния естетически и психологически път до възприятията на читателите. Това, което би казал в беседа, в другите форми на своята лична и художествена изява, той би го повторил пак, защото откровението е частца от светлостта на отношението му, от схващанията му за предназначението на човека. Джагаров не се уморява да твърди кои са главните ценности и опори в живота на човека-творец. Това са преди всичко хуманизмът, демократизмът, служенето на националния и социалния идеал, това е преди всичко литературата като човекознание. Делото на революцията за поета е кръвно дело. Ето защо при Джагаров схващанията за човека и неговото предназначение на земята не идват от някакви предварителни схеми. Тъкмо напротив — както вече посочихме, учейки се от класическите достижения, той се стреми преди всички с разум и чувство да остане докрай верен на действителността, да не подправя житейската истина, да бъде художествено достоверен и автентичен. В схващанията му за личността на човека има последователност и една характерна категоричност. И тогава, когато разгромява злото, вплътено в нечий социален типаж, авторът е пак на гребена на разбиранията си за човешкото.

Поетът славослови обществения човек, когато е неповторима личност. Впрочем по всичко личи, че достойният, нравственият, борбеният човек е обект на симпатиите му. Джагаров знае, че героичното в отстояването на нещата има своите морални подбудители, че непримиримостта срещу недостойното е нравствена категория. И в това отношение поетът е естетически последователен. Едно щателно изследване, и то от психологически ракурс, на някои страни от тази проблематика ще ни разкрие, че тя е също специфична за творчеството на лирика. Валенците на този нравствен максимализъм виждаме вплътени в много от изявите на следващите поколения, върху които лириката на Георги Джагаров е оказала своето несъмнено влияние.

При поета приемствеността не е някаква декларирана истина, а готовност за продължение на достигнатото. Неслучайно той продължи овладяването на някои художествено-структурни особености в поетиката си, като възприе по дълбоко личен начин диалогичния характер на възрожденската ни лирика, и преди всичко на Христо Ботев. Да си припомним стихотворението „На приятеля ми“ с мотото от поета-революционер, написано в стила на неговата изобличителна поезия:

Да, каквото и ще да се случи,

ти едно запомни от мене —

ние трябва да се научим

да не падаме на колени.

Да не падаме нито в боя,

нито в похода, нито в покоя,

да не падаме пред подлещите

на неважни и важни служби,

пред лъжците по дълг, пред глупците

с благородни, изгодни дружби;

да не падаме пред ония,

дето искат с ботуш да ни сгазат,

дето нощем по вълчи вият,

дето денем по змийски лаят.

Стихотворението, подобно на други негови великолепни посвещения, има характерен завършек, който е преклонение пред безсмъртната народна душа — тази, която ни е изграждала и съхранявала в трудни времена, тази, която е достатъчно велика сама по себе си и пред която бледнеят всички други преходни величия.

Ако някой ден грохнем сред друма,
века чуем в минутата сетна
от народа си — блага дума
и проклетие — от враговете.

Тази творба е сетно свидетелство за някои от нравствените координати в полюсните изживявания на поета. Добро и зло, светлина и тъма, радост и сълзи, достойнство и твърдост изпълват тази поезия, за да ни върнат отново при изворите на нашата национална устойчивост и нравственост.

Като поет Георги Джагаров особено предпочита изобразяването на такива състояния, които бихме нарекли екстремни. Той знае, че истината за човека се разкрива най-пълно в драматични моменти. В този смисъл той е творец с проникновен, с остър усет за конфликтното в изкуството, дошло като своеобразен отклик на обществени колизии. Лириката му е ту драматично-трепетна, каквото е стихотворението „Признание“, посветено на Пеньо Пенев, в което виждаме цяла гама от емоционални състояния, от драматико-трагични акорди; искрени, многозвучни човешки слова, развити в стиха по неподражаем, чисто джагаровски начин; ту полемично населена в своя адрес, със сатирично жигосване, с острота на репликата, размах, категоричност. Георги Джагаров е воюващ поет по самата природа на своята личност, на темперамента си; творец, който не скъпй истината и казва нещата откровено и пряко, нерядко с некрито негодувание. Но, както казахме вече, тази полемичност, тази емоционална поривност е пряко свързана със съхраняването на неговия, а това значи — и на нашия обществен идеал. Заслугите на поета при развенчаването на едно уродливо явление, каквото е култовщината и догматизмът, чрез средствата на словото са категорични. Изобличавайки облика на култовската личност, в същото време поетът загатва, внушава ни едно усещане за трудностите на борбата, защото обществената мимикрия на този социален тип, какъвто е демагогът, е понякога трудно уловима, пък и той разполага с многообразни средства, които подпомагат неговото виреене. Така Джагаров, останал верен на своята борческа младост, продължи да воюва срещу тези, които помрачават чистия блясък на идеала и които спъват всъщност прогреса, развитието, разгръщането богатствата и творческия потенциал на личността. Тук битката е по-трудна, защото от класова, от битка на барикади се превърна в битка за съхраняване душите на хората от един смразяващ климат, който шаблонизира подхода към човека.

Въпреки драматизма на изживяванията, дошли като отклик от живота, нерядко от лириката на поета струи едно ведро, светло чувство; усеща се една неприкрита жизненост, трайно предчувствие за размразяването, толкова необходимо за социалния и духовен живот. Авторът пее за пролетта, той вижда птиците, литнали срещу вятъра, в техния дръзновен полет, той възпя потоците, които след суровата зима потичат по размразената земя. Въдъхновението на лирическия герой е разбираемо; той е част от масовия ентузиазъм, единица, която се откроява сред другите, защото участва активно в общите процеси, предчувствайки зримо идването на новия сезон; личност, която усеща душата си разкрепостена от полъха на пролетния развигор. Цялата поезия на Георги Джагаров е битка за съхраняване духовната широта на човека, на неговата изконна същност; за възраждането на неговите творчески хоризонти, без схематични тезиси и плакати оптимизъм. Творбите на поета фиксират едно състояние, преходно за обществото, което в настъпилния миг из преустройство мобилизира себе си. Не е случайно, че лирическият герой се покрива с автора, едносъщен е с личността на поета. Той има право да възпява обществения ентузиазъм и оптимизъм, защото се е борил и продължава да се бори. Неговите поетически видения са на път да станат реалност, чувства се напорът на новото, за да заживее обществото своя нормален ритъм, да се отдаде спокойно на своя неуморен творчески труд.

Пролетното обновяване, духовното размразяване е видно по поетически ре-
лефио и динамично. Характерната Джагарова образност напират, за да се изрази
в стих, ясен и категоричен:

И тоя вятър без пощада,
и тия кални дъждове,
и тоя шум на листопада,
и тия наши стракове
от идващия дъх на тленне,
от приближаващия мраз,
от мъхналото птиче пение —
това са временни явления
с тримесечна преходна власт.
Защото, знам, закони има
добри и правилни в света —
след есента настъпва зима
и пак си идва пролетта.
А с пролетта навред започва
едни неудържим кипеж
в набъбналата стара почва,
в кръвта и въздуха горещ.
По-други ветрове подухват,
кълнят по-други семена
и старите представи рухват
пред младата зеленина.

(„Есенен оптимизъм“)

Джагаров, поетът с борческа и философска устроеност, търсеше аналогии в
природата, за да успокои душата си, да вдъхне оптимизъм на хората, бидейки пак
в челните редици на общественото преустройство. В този си подход той е и
хармоничен художник, който в природните закономерности и тайнства съзира упо-
вание за своя духовен и обществен копнеж.

Не е такъв в стихотворенията, в които развенчава догматизма, култовската
личност. Тази личност, която непрекъснато се възпроизвежда и не е опасна толкова
тя, колкото самото явление, липсата на обществен контролен механизъм, който да
възпира нейните набези. Защото противоречията, които се създават преди всичко
от бюрократизирането на определени лица и техните действия в житейската реал-
ност, не са неща, които са измислени от обществоведите. Догматизмът е уродливо
явление, но той е и консервативна сила, която спъва социалистическото развитие
и нанася поражение преди всичко в душевността на хората. Георги Джагаров е
създал портрета на догматика с неговите отличителни белези; поне доколкото със
средствата на поезията може да стане това. Разбира се, лириката не си поставя за
задача да разкрие корените на явлениято, това поетът стори с подобаваща красно-
речивост в своята драматургия, но в самия факт, че във воюващите си строфи авто-
рът разобличи тъмния лик на догматика, се крие нещо особено важно и обществено
значимо.

И така противоречията в обществото са нещо реално и тях нерядко ги създават
или предизвикват тези, които изкорняват идеала. Това са бюрократи, които се
поставят над всичко: над идеите, идеалите, стремят се да узурпират всичко, застават
дори над чувствата на хората. Поетът, като най-чувствителен представител на обще-
ството, не може да стои спокоен при тези обстоятелства, а още повече творец като
Джагаров, който в борбата за новия живот е отдал най-хубавите години на своя
млад живот. Ето защо стихът му е ударен, безкомпромисен — стих, който желае
да постави ясно нещата, да покаже, да изобрази, но и да заклейми, да възсъздаде,
но и да отсъди. В битката с догматичните предписания, които безкрайно опростяват

нещата, в разкриването на хамелеонщината поемният не скъпи краските. Тук именно проличават настъпателният характер на неговата лирика, нейното гражданско неспокойствие и ангажираност.

Авторът успя по изключително точен начин да възсъздаде тъмния лик на догматика, да разкрие синтетично корените на това обществено пакостно явление. Социално нагнетената атмосфера, която се създава от схематизма и култовщината, е намерила своя концентриран израз в изображенията, в подтекстовото звучене на творбите. За поета няма по-голямо зло от едностранчивите представи, превърнати в ранг на неоспорима истина; няма по-голяма нищета от тъмното и подмолно етиктиране на бюрократа с пост, който се размножава и бди за съхраняването на своите привилегии, а когато е заслепен от властта, става направо безотговорен. . . .

Да, вероятно няма нищо по-тъжно от схематичното представяне на света; от потъпкването на „светите“ закони на естествения, обогатен от хуманитарното знание, от постиженията на науката, човек; от несъобразяването с повелите на демократичното устройство, видяно в перспективите на най-напредничавия идеал — комунистическия. В конформизма, нонконформизма и обезличаването на другите авторът вижда симптоми на явления, които са чужди на социализма, затова е категоричен в тяхното отричане. Творбите на поета са истинска защита на човешката личност от попълноверието на овластената бюрокрация, истинска битка за съхраняване чистотата на социалистическия идеал, за съхраняване и отстояване на вековечните стойности и добродетели, които извисяват човека. Нерядко той задава убийствени въпроси, чийто отговор се знае, отговор на които обществото даде и ще продължава да дава при осъждането на това вредно за природата на социализма явление. Впрочем ето един от характерните портрети на догматика, хванат в точен психологически ракурс от твореца:

Ти, който спиш в постели меки,
живееш дни спокойни, леки,
познаваш хиляди пътеки,
и заобикалящи, и преки,
към тайните на този свят;
ти, който с дарби си богат
и нито по един въпрос
не ходиш, както казват, бос;
ти, който си човекът верен,
но се гнушиш от хляба черен
и гледаш днешния ни ден
от пиедестала си студен;
ти, който произнасяш речи,
прозираш в бъдещето вече,
отваряш всякакви врати,
постигаш всякакви мечти,
поспри за малко своя ритъм
и позволи да те попитам —
в действителност какво си ти?

(„Реплика през масата“)

В стихотворения от този вид — творба, която неслучайно цитирахме изцяло, Георги Джагаров показва един от най-добрите страни на своя талант. Той навлиза в тематиката директно, без излишна описателност, а разгъването на художествената идея става постепенно, поетическата фраза се развива в отсечени, поривисти периоди, чрез които се пресъздават със стилистична точност моменти от социалната характерност, без излишни изобразителни елементи, без усукване и книжно притворство, а прямо и ударно. Поетът предпочита да представи истината такава, каквато е, и тя да говори на читателя със своята житейска правда; той не търси ефекта на

формалистичното изграждане; него не го задоволява никаква ефектна метафоричност, а желае просто, естествено да говори за неща, които заобикалят съвременника.

И в други свои стихотворения Джагаров предпочита леко разказвателния стих, защото той не може лирически да не изведе тезата си, но това е своеобразен похват за въздействие, при което идейно-естетическата конфликтност на творбата произтича от реалната конфликтност на живота. Драматичният патос, своеобразното изреждане, откритостта на диалога, завършеният свят на стихотворението, и, както вече казахме, жизнената достоверност, издигат творбите не само в лицето авторово дело, но и сред съвременната ни поезия. Стихът става незаменим инструмент за въздействие върху хора със сходна душевност, върху тази част от обществото, която създава блага, която движи развитието напред, която се бори за истината, която е в челните редици на напредъка. Така лириктът мобилизира истинските личности, тласкайки ги към действие, след като е разкрил „сенките“ в човешкото развитие.

Георги Джагаров не би останал верен на себе си, на своята правда, която е и наша, ако не славословеше плодовете на революцията и в нейно име не заклеймяваше уродливите явления. Ето например в „Тревога“, едно от най-въздействащите стихотворения на поета, той се обръща към революцията като съдник, като мерило, като своеобразен критерий за стойностите:

Революция,
в моите жили
ти вля чисти и радостни сили,
слух ми даде
и поглед,
и воля,
майка моя,
едно ти се моля —
както някога ти ми показа
кого трябва да любя и мразя,
тъй и днеска, сред тия дни къси,
научи ме да виждам врага си,
научи ме спокойно и верно
да разбулвам лицето му черно!

И следват въпроси, в които се таи характеристика, въпроси, които подсказват отговорите, побрали цялата полемична стихия на автора. Джагаров е неспокоен, когато познатият от класиката „черен човек“ се възпроизвежда, той вижда в това нещо противоестествено, противоположно на справедливия идеал за устройство на обществото, какъвто е социалистическият. И тръби тревога. Тук творецът е на висотата на своя поетически талант, гражданска отзивчивост и неспокойствие. Тук той, не само в родолюбивите си стихотворения, се издига до ранга на истински народен поет, трибун, изразител на нашите чувства и терзания. Поетът мисли за атмосферата, при която ще изграждаме живота си, за градивния пулс на времето, затова стихотворението е един революционен повик за премахване на злото, за действие, което произтича от логиката на революцията:

Този черен човек неотменно,
като сянка пъзди подир мене
и заспя ли, насън ме напада.
Покой няма душата ми млада...
Дай ми твоята правда — да блесне
над врага
като яростна брадва,
да отвори душата за песни
и сърцето ми пак да зарадва!

В тази амплитуда на горещи обществени чувства са изпълнени редица други стихотворения, сред които се открояват „Гора“ и „Отговор“. От страданието, разочарованието и болката, от мъката, насъбрана в душата на лирическия герой, който иска да изплаче вълненията си сред вековното лоно на природата, на гората, побрала толкова вековечни тайни, толкова борбени устремии, до оптимизма и вярата — такъв е емоционалният ток, протичащ между двете творби, които са сред образците на съвременната ни лирика. Докато първата е своеобразна творческа кореспонденция с класиката, то във втората срещаме образи, които синтезират експресивни характеристики на личността, нещо специфично за цялостния идейно-емоционален свят на поета. Ето някои от тях:

Аз душата си
в слаби ръце не съм никога носил.

Ако търсите моята правда,
търсете,
не в краката си долу,
а там —
над главите си,
горе!

Както вече посочихме, заслугите на Георги Джагаров като творец за разобличаване на догматичната личност, за възпитаване на редица съвременници в дух на антидогматизъм са неоспорими. Поетът подсказва чрез художествени средства, чрез внушенията на горещото слово, че борбата срещу обществената мимикрия на догматика е особено трудна, поради хамелеонския му характер и привидната последователност, привидната „твърдост“ в отстояването на някакъв, уж охраняван от авторитети идеал. Със своята поезия Джагаров ни учи, че борбата срещу догматичното не е лека, защото това не е борба на барикади, а отпор срещу хора, някои от които много вярват, че са идейници, други — а те вероятно са повече, — експлоатират даденостите, умело се прикриват в редовете за изграждане на новото, а трети са просто зложелатели, а защо не и врагове. В поезията си авторът много точно диагностицира явлението, подсказвайки ни пътища за борба с него, едно от главните оръжия от които е разобличението със слово — адекватно и истинно. Джагаров е сред онези поетически личности, които не изчакват да отшумят процесите в обществото, а е в динамиката, в талвега на тяхното движение. Както винаги, той е прозорлив в назоваването, непримирим е срещу обществените язви, постоянно е на равнището на своя необикновен талант при бичуване на злото.

От същата типология на творби, съкровено лични, но и обществено значими, са и стихотворения като „Предупреждение“, където субективната стихия на автора е на преден план, „Предизвикан отговор“ (из добавения в автентичното издание цикъл „Нищо повече“) и др. Тук диалогизмът е застъпен в максимална степен, а опонентът, макар и неназован, е ясен — това са същите тези хора, които тровят дните и нощите ни, това са онези, които създават напрежение в ежедневието, изпълнен с особена сложност живот. Георги Джагаров е поначало субективен художник, в хубавия смисъл на тази дума, защото личността му ярко се откроява, а и поезията е изцяло субективно изкуство. Той не се крие зад обективно моделирани картинки и изображения, които не ни казват нищо. Той предпочита да проповядва, да спори, да утвърждава. В посочените стихотворения позицията му също се откроява с една категоричност, която не търпи възражения при бичуване проявите на злото.

Като посочваме, че в поезията на твореца централно място заемат хуманитарните проблеми и че сам поетът, бидейки ярка творческа индивидуалност, откроява творческа личност, най-точно дефинира нещата от битието, най-точно пресъздава образа на човека, ние в никакъв случай не насилваме нещата. Сам Джагаров има съзнание за голямата роля на личността в изкуството и по-специално той винаги акцентува на

този проблем, разкривайки облика на дадена творческа или борческа личност. Сред статите му бихме посочили не само тези за Христо Ботев, с акцент върху ярката личност, но и за неповторимата личност на Никола Вапцаров, който продължи заветите на поета-войвода. Неслучайно статията за Вапцаров е озаглавена „Личност единна и неделима“. Написана особено страстно, както и всички други статии, излезли изпод перото му, с една мисъл, която утвърждава националните ценности, разкривайки историческата роля на българщината в Македония, тази статия е с особен акцент върху личността, която е единна в своя живот, помисли и дела, в цялостното си осъществяване като борческа и творческа индивидуалност. А в сравнително най-новата си книга „Корени в живота“, излязла заедно с автентичните три стихосбирки, в срещата-разговор авторът споделя: „В поезията въпросите се решават от личности, а не от събирателно. Личности има, ярки и честни, и те продължават традициите, които са ни завещали великите български поети.“ Подобни примери за открояване голямата роля на личността ще срещнем и в другите жанрови форми, плод на вдъхновеното перо на твореца, на неговата полемична стихия, като например драматургията, която може да бъде предмет на отделно разглеждане в този аспект.

Всъщност фактът, че когато мислим за поезията в нейното историческо движение, когато си припомним за нейните образци през времето, в съзнанието винаги се възправя представата за техните автори, за техния човеколюбив патос, за тяхната съдба; или ако липсват конкретни свидетелства, въображението на човечеството ги дооформя, е красноречив. В галерията от световни имена нашата памет, нашето съзнание е съхранило стих, но и извечното любовитство за тяхната реална житейска и творческа личност. Безспорно е, че докато фолклорът е плод на колективното творчество на народите — макар че и тук в началото са стояли творчески личности, които са изчезнали в безименната маса на народа, — то индивидуалната, личната поезия се е създавала и се създава от личности.

Този въпрос е толкова централен при подхода, при разбирането, при съпоставянето на поетическото, че сякаш измества редица други, също немаловажни въпроси в тяхната градация. Известно е, че световни творци като Александър Блок например в красивото си увлечение поставят личността по-високо от художника, което, макар и да е една хипербола, се докосва до някои важни страни от творчеството. Впрочем големият лирик ни е оставил и други размисли, в които се отдава приоритет главно на средата и епохата, а сравнително по-малко място се отделя на личността, на нейната съдба и биография. Бихме могли да дадем и други примери, за да илюстрираме мисълта си за ролята на личността в изкуството и по-специално в лириката, което разширява нейните духовни перспективи и хоризонти, превръщайки лиричeskото слово в човекознание. Разбира се, поезията трябва да бъде преди всичко поезия и това е въпрос, който не подлежи на обсъждане.

Проблемът за хуманизма в литературата и изкуството, за хуманното звучене на лириката, за нейната отговорност в света, в който живеем, е централен проблем в естетиката. Както са посочвали и други теоретици, това е преди всичко взаимопроникването на проблема „аз“ и „ние“. Мястото на индивида в обществото и отношението на обществото към индивида. Едва ли съществува значима литературна творба, която да не дава конкретен израз на съдбоносните въпроси на времето, т. е. на въпросите на обществото и на неговите представители. Българското класическо наследство има своите трайни примери за слятост с народната и човешка съдба, образци, които са намерили своя пряк път до всяко човешко сърце. Навярно не са много тези творци, които могат в перспективата на времето да се съотнасят с цялостните постижения, с високите критерии на традицията. Георги Джагаров е един от тях. Това е така, защото в своята лирика, в своята драматургия и публицистика творецът е участвувал активно, а не е странял от палещите проблеми на обществото.

Трябва да споменем, че не през всяко време и не във всяка поезия виждаме открояна фигурата на духовната личност и това е показателно за интензивността, за сте-

пента на въздействие на поезията. Всъщност този въпрос става ясен, погледнат и в исторически, и в естетико-съдържателен аспект. Поезия, която макар и външно да отговаря на всички белези на изкуството, но за съжаление не надскача рамките на изящното, усложнено или прилично стихотворство, което в наши дни се забелязва особено много; лирика, която се възприозвежда само по книжен път, няма особено бъдеще. Разбираме колко важна е откритата творческа индивидуалност, колко важни са мащабите на лирическият герой, неговите духовни хоризонти и чувство за обществено значимото и съдбовното.

Ако се опитаме да обобщим някои от наблюденията си досега, с оглед хуманната същност на Джагаровата лирика, ще кажем, че това са творби, които бяха в началото, при разкрепостяването духовните перспективи на поезията, и са своеобразен пример за нарастване ролята на личностното начало, както и на интимния градус на словото-откровение. И като поет, и като гражданин Джагаров воюва с всеки свой ред за преутвърждаването на човешката личност, за извисяването на нейния духовен ръст, за цялостното нейно осъществяване. Непримирум към всяко пошло явление в живота и в изкуството, воюващ творец с експресивно перо, той вижда своето призвание главно в утвърждаване богатствата на вътрешния, на духовния човек; в словослов на смисленото, изпълнено с духовна щедрост човешко битие. В поезията му ще срещнем широка гама от преживявания, които той разкрива с размах, с характерната за него поривност и горещина на чувството. Това е лирика с отворени към света духовни хоризонти, поезия, поела най-доброто, завещано ни от традицията като разбиране и отношение към човека. Така се осъществява приемствеността между поколенията, което е едно съществено изискване за всяка национална поезия. . .

Поезията на Георги Джагаров спомогна много за обогатяване интимния регистър на лириката. И наистина в моменти на обществен и духовен подем по нов начин започва да се гледа на такива изконни теми като любовта, смъртта, смисъла на човешкото съществуване. Джагаров има редица стихотворения, които ни грабват със своята човешка топлина. Това не са строфи, регистрация на интимни чувства а изповед — дълбока, сърдечна, свързана с цялостното духовно битие на човека,

Може би животът ми е лош,
може би самият аз съм лош,
нещо все ме мъчи, все ме трови,
все ме стягат някакви окови,
пак се връщам късно,
посред нощ.

Лампата на масичката свети,
чела си,
доскоро си седяла.
Колко си спокойна,
чиста,
бяла,
като приказка от снеговете.

Това е същият този лирически герой, който воюва с тъмните сенки в живота ни, отключил душата си за изповед и за въпроси, чийто отговор е нелесен: „Питам. / Няма кой да разбере. / И пращи главата, / ще се пръсне / в тези часове, жестоко късно. . .“ Навярно не насилвам в интерпретацията си интимния характер на стиха, защото, не ще и съмнение, откровението е породено от познатата ни от други стихотворения атмосфера; обществена ситуация, при която се засилва напрежението в душата на поета. Творби като „Безсъница“ и „Върни се“ са близки по своята тоналност до „Разкаяние“. В тях виждаме отразено интимното, но е загатнато и общественото битие на лирическият характер. Авторът има и стихотворения с постепенна изповедна струя, които не отстъпват като художествена реализация на посо-

чените, сред които „Разменени писма“, „Раздяла“, „Ще си отидеш“ и др. Фактът, че не може да се прокара някаква явна бразда между тях говори доколкото поетът е спонтанен и цялостен в своите изповеди. Още повече се отнася това за многообразието на идейно-естетическия му свят, който е единен в своите стилно-езикови превъплъщения. И така творецът придаде на сътвореното от него не само дълбока интимност, но и стана пример за следовниците в създаването на лирика и социално ангажирана, и интимно одухотворена. Засилването на хуманното начало в лириката ни има своите трайни опори в поезията като Джагаровата. И ако в съвременната ни поезия лиризмът избликва при досега до човешкото, то заслугите на поета, който беше в началото на процесите, са несъмнени.

Когато говорим за хуманизма в изкуството, и в частност в лириката, ние не можем да не свържем този въпрос с нейното народностно и патриотично звучене. Същото се отнася за есеистиката, публицистиката и драматургията. Но тъй като разглеждаме лириката на твореца, ще отбележим, че едни от най-открояващите се постижения в личното му творческо дело, а и в съвременната ни поезия като цяло, са редица стихотворения с родолюбива тематика. Чувството към родината е просмукало цялостната идейно-художествена плът на изповедите — от първата стихосбирка досега. Нещо повече, националното и народностното, заедно с хуманистичното, са в единна позиция, непоклатима за твореца. Спирал съм се подробно на героико-патриотичната проблематика в творчеството на Георги Джагаров, но не мога да не посоча, че творби като „Към родината“, „Завръщане“, „Родина“, „Търновград“, „Клетва“, „И вярвам“ пресъздават широкия регистър на авторовите чувства, които са и наши. А стихотворението „България“ със синтетичната си мисъл и новаторски подход стана наистина христоматийно по своята известност. В него се съдържа всичко — и национална съдбовност, и трагико-героичен подем, и вяра, и възторг, и оптимизъм:

Земя като една човешка длан...
Но ти за мен си цяло мироздание,
че аз те меря не на разстояние,
а с обич, от която съм пиян.

Този широк регистър на изживяванията, тази многообразна амплитуда при осъществяването са нещо характерно за твореца. Така например природата в поезията му е не само обективна даденост, но и своеобразен стожер за патриотичното и хуманно извисяване на лириката. Човекът се схваща цялостно — и в неговите интимни преживявания, и в неговата слятост с националната и народна съдбовност, и в неговото осъществяване като природно и социално същество. Джагаров винаги проецира своите преживявания, своите човешки болки или възторзи, плътно свързани с обичаната, предимно българска природа. Такъв е неговият натюрел, който е подхранвал своето своеобразие, търсил е своята самобитност при срещата с такива лирици, майстори на хармонична, патриотико-родолюбива лирика като Пушкин, Лермонтов, Есенин.

При Георги Джагаров пейзажът е не само психологически фон или компонент, а неразделна част от духовното излъчване на неговия стих. Природата е своеобразно динамична, в нея има всичко — и красота, и движение. Тя живее своя живот в унисон с човешките изживявания, израз е на определени състояния. Зримо, релефно, пластично, в органична връзка с цялото, възсъздава своите чувства творецът и ние съпреживяваме особената цялостност в неговите изображения, виждаме особената завършеност в неговия поглед към света. Обяснимо е, следователно, че заедно с многообразието от преживявания ще срещнем и няколко основни образа — и конкретни, и абстрактно одухотворени, — които имат не само самостоятелна функция, но са и израз на психологическите състояния, представят светоотношението на лирическия герой, чертаят хоризонтите на една изповед — и индивидуализирана, и конкретно приземена.

От сезоните особено обикната е пролетта, с нейното извечно тайнство на обновителка на живота. Образ, който заедно с конкретните си измерения придобива и символни функции — нещо характерно за поетиката на творец. Така природното и обществено значимото се сливат в своята цялостна изява. Във връзка с това и с динамичната структура на Джагаровата поезия се наслагват и образите — символи на дъжда, на вятъра, които, както казахме, от явления природни прерастват в явления духовни. Друг централен образ от одухотворената природа е образът на птиците. Широко известно е стихотворението „Предпролет“, за да го цитираме отново, в което се славословят волността, поривът, обновяващият полъх на новото, което се задава. Специално подробно разглеждане изискват природните реални в поезията на твореца, защото образът на природата е неразделно свързан с духовно-образния строй на неговата лирика.

Цялата поезия на Георги Джагаров е обрчане на свещения олтар на изкуството и неслучайно нейната художествена стойност ще расте през времето. Тя не би могла да въздейства така единно и цялостно, ако не беше подчинена на цялостна концепция за битието, ако не беше разнообразна и многолика в стиловете си превъплъщения, в индивидуалните вариации на стила. И същевременно това е поезия, много българска както като психология и темперамент, така и като географски измерения. В нея са кондензирани вълненията на съвременника — без излишна патетика, макар че Джагаров е поет и на патоса, — а експресивно, с една естествена тоналност.

Как се постига всичко това? Основното, което се набива в очи, е неповторимият начин на възсъздаване, оригиналният подход на твореца. С пълно основание бихме могли да наречем неговия стил и естествен, и някак си романтично оцветен. В своя стих поетът не насилва словото. Тъкмо напротив, стреми се да бъде непосреден, с една тоналност, която говори за нещата и явленията така, както са протичали в поетическото му съзнание. Авторът насища стиха си с разговорната интонация на обикновения, красивия български език, без излишни „книжовни“ слова. Неговият словоред е и пластичен, е същевременно одухотворен, следва естествените извивки на една развълувана реч, изпълнена с динамика и горещина на чувството. При Джагаров поетическият език е и обикновен наглед, и необикновен, дълбоко индивидуален и самобитен. Поетът изгражда така своя идейно-образен свят, че в стиха винаги струи напрегнатият ритъм на едно неспокойно човешко съзнание:

Каквото и да казват, ще повторя,
че съм щастлив, че този свят е мой. . .
Отучвам се с глупаците да споря
и със страхливците да влизам в бой.

Грехих и страдах, както са грешили
и страдали звездите в своя път.
И те умират. Но намират сили,
като звезди в простора, да умрат.

Да изгориш, да се разпръснеш в искри,
да се превърнеш в огнена черта —
това е щастие!

И друго аз не искам.

Не ми е нужно друго на света.

(„Нищо повече“)

Както виждаме, в този пример приповдигнатата интонация на поета не е нагласена — тя се ражда естествено, тук виждаме и директност на чувството и същевременно една овладяност. Красотата в строфите на Георги Джагаров идва не от някаква нарочно търсена оригиналност, а от неговата искреност и от способността му да изведе своите преживявания непринудено върху белия лист. Така в темпоритъма

на едно слово — и експресивно, и интимно-съкровено, слово, което ни увлича на своите емоционални вълни, — ние узнаваме много за нашата, специфична българска чувствителност.

В границите на този стил — и предметен, и романтично одухотворен — ще срещнем най-характерните изяви от поетичния дух на твореца. Особено силно проличава тази патетико-драматична тоналност в творбите, наситени с общественото чувство на поета. Естествената разговорна интонация, диалогизмът намират своята интересна проява в творбите със засилено интимно начало, а също така и в стиховете от цикъла, посветен на сина. И тук Джагаров е все така всеотдаен в тона и позицията, в размисъла, в споделените истини. Стихотворения като „Защо човек се ражда“, „Сън“, „Посвещение“, „Нощ“, „Приспивна песен“ със своя задушевен лиризм са свидетелство за човешките вълнения на поета, който се замисля за изконните неща, които движат живота; разсъждава за приемствеността, която съществува в битието на човека. Тук настояща и бъдеща са неразривно слети, а топлотата на тона, безпределната изповед стоплят стиха, придават му съкровеност. . .

Така интимно-изповедното и човешки значимото се срещат в проникновена интерпретация, в стих-откровение, в стих-посвещение и размисъл, за да намерят своята най-добра реализация в „На тебе, сине“. Тук гражданската развълнуваност на поета придобива общочовешки и народностни измерения; от съкровено-личното се върви към общозначимото; от посвещението и завета — към веруването, което трябва да бъде съдбовно за всеки истински гражданин. Поетът чертае реална картина на битието, верен на своя подход, на движещите начала на своята поезия. Нравственият човек е видян и в личен, и в обществен план, с една категоричност, свойствена за твореца

Животът е труден, понякога — лош.

Живеем в такива години. . .

Но ти не бъди със живота на нож.

Обичай го, вярвай му, сине.

Главата си дръж нависоко,

дори

свикни пред теглото да пееш.

И аз ще ти кажа,

а ти разбери —

по-весело тъй ще живееш,

по-сигурно тъй ще вървиш през света. . .

С народа бъди до последния дъх.

За него мисли, не забравяй

ни долу в калта, ни на светлия връх,

ни в тежки минути, ни в слава.

Това обикновено наглед стихотворение е изпълнено с необикновена сила. По своята кондензираност на чувството и художествена изразителност то няма свой адекват в съвременната ни лирика. С право можем да кажем, че заедно с такива творби като „България“ стихотворението „На тебе, сине“ е един от шедьоврите в лиричното творчество на поета досега.

Неслучайно привършам наблюденията си за поезията на твореца именно с това стихотворение. То е съсредоточие на множество значими черти от неповторимия талант на своя автор, носи белега на ярката му творческа индивидуалност, свидетелство е за гражданското му неспокойствие, полемична стихия, нравствена, духовна и поетична щедрост. . .

